

якщо $k < 2k_4$, тоді в рівнянні (2) відсутній коефіцієнт $\int_{R^d} \bar{\Phi}(x, y) P_2(dy)$; та якщо $k < k_3$, тоді в рівнянні (2) відсутній коефіцієнт $\int_{R^d} \bar{q}(x, y) P_1(dy)$.

Досліджено граничну поведінку інтегрального функціоналу від розв'язку стохастичного диференціального рівняння, залежного від малого параметра з доданками, що містять процес Вінера, центровану і нецентровану міри Пуассона. Сформульовано і доведено теорему про властивості стохастичного процесу $\eta_\varepsilon(t)$, що залежить від малого параметра. Одержано різні види граничного процесу відносно порядку малості параметра.

Список використаних джерел:

1. Deelstra G. and Delbaen F. Long-term return in stochastic interest rate models, Insurance: Mathematics and Economics, 17, (1995), 163-169.

Степанець Ю.А.

молодший науковий співробітник;

Попенко В.Й.

старший науковий співробітник,

Науково-виробнича корпорація «Київський інститут автоматики»

ДИНАМІЧНЕ ПОЛЕ І РЕНТГЕНІВСЬКЕ ВИПРОМІНЮВАННЯ АТОМІВ

Електрон внутрішньої оболонки атома розміщується в потенційній чарунці, що утворюється потенціалом ядра і сусідніх електронів, в точці рівно дії сил з боку ядра, і сил між електронної взаємодії $F_{я,e} + F_{e,e} = 0$. У зв'язку K електрона бере участь, також сила, обумовлена слабкою взаємодією його з протоном ядра [1] $F_{я,e} + F_{e,e} + F_{с.в.} = 0$.

Стороння збуджуюча дія може викликати зміщення електрона з місця рівно дії сил. Якщо енергія збуджуючої дії, не перевищує енергію зв'язку електрона у чарунці, електрон не зможе піти з неї і буде здійснювати коливання в її межах. Повертаючі сили, що діють на електрон в його коливаннях, радіального напрямку, тому вірогідніші радіальні коливання електрону. У деякому наближенні, коливання електрона можна рахувати гармонійними.

Динамічні складові радіальних коливань електрона амплітуда, швидкість і прискорення відповідно, рівні:

$$\begin{aligned} r(t) &= r_m \cos(\omega t), v(t) = -r_m \omega \sin(\omega t) = v_m \sin(\omega t), \\ \dot{v}(t) &= -r_m \omega^2 \cos(\omega t). \end{aligned} \quad (1)$$

Частота динамічного поля електрона Ω згідно (18), [1], залежить від квадрата швидкості його руху $\Omega = \Omega_o \left(1 + \frac{1}{2} \frac{v^2}{c^2}\right)$.

При гармонійних коливаннях електрона $v(t) = v_m \sin(\omega t)$, частота динамічного поля є квадратичною функцією часу

$$\Omega = \Omega_o \left(1 + \frac{1}{2} \frac{v_m^2}{c^2} \sin^2 \omega t\right). \quad (2)$$

Перетворимо її, згідно, відомої тригонометричної формули

$$\Omega = \Omega_o + \omega_{v m} \sin^2 \omega t = \Omega_o + \omega_{v m} \cdot \frac{1}{2} (1 - \cos 2\omega t) = \Omega_1 - \frac{1}{2} \omega_{v m} \cos 2\omega t, \quad (3)$$

де: $\Omega_1 = \Omega_o + \frac{1}{2} \omega_{v m}$, $\omega_{v m} = \frac{1}{2} \Omega_o \frac{v_m^2}{c^2}$ – максимум девіації частоти Ω .

Частота Ω є швидкість зміни фази коливань поля $\phi(t)$ в часі $\Omega = \frac{d\phi(t)}{dt}$.

Поточне значення фази у момент часу t дорівнює інтегралу частоти

$$\begin{aligned} \phi(t) &= \int_o^t \Omega dt = \int_o^t (\Omega_1 - \frac{1}{2} \omega_{v m} \cos 2\omega t) dt = \Omega_1 t - \frac{\omega_{v m}}{\omega} \sin 2\omega t = \\ &= \Omega_1 t - x \sin 2\omega t. \quad (4) \end{aligned}$$

Фаза коливань поля $\phi(t)$ змінюється відносно $\Omega_1 t$ по синусоїдальному закону, з частотою 2ω і амплітудою x , яка рівна відношенню максимальній девіації частоти $\omega_{v m}$ до частоти коливань електрона ω

$$x = \frac{\omega_{v m}}{\omega}. \quad (5)$$

Залежність динамічного поля від часу $\psi_E(t)$ з фазою (4) запишемо в наступному вигляді $\psi_E(t) = \cos \phi(t) = \cos (\Omega_1 t - x \sin 2\omega t)$.

Розкривши дужки по відомих тригонометричних формулах, отримаємо

$$\psi_E(t) = \cos \Omega_1 t \cdot \cos (x \sin 2\omega t) + \sin \Omega_1 t \cdot \sin(x \sin 2\omega t). \quad (6)$$

Складні функції $\cos (x \sin 2\omega t)$ і $\sin(x \sin 2\omega t)$ за допомогою функцій Бесселя можна розкласти в ряди Фур'є [2]

$$\begin{aligned} \cos(x \sin 2\omega t) &= J_o(x) + 2 \sum_{k=1}^{\infty} J_{2k}(x) \cos 2k2\omega t, \\ \sin(x \sin 2\omega t) &= 2 \sum_{k=1}^{\infty} J_{2k-1}(x) \sin (2k-1) 2\omega t, \end{aligned} \quad (7)$$

Ряди (7) істотно відрізняються від розкладання функцій $f(x)$ з періодом 2π у ряд Фур'є. Їх коефіцієнти при гармонійних складових є певні функції Бесселя k -го порядку $J_k(x)$, аргументу x . Інша відмінність їх те, що частота ω у аргументі гармонік $\cos 2k2\omega t$ и $\sin (2k-1) 2\omega t$ не обов'язково має бути постійною, а може бути залежною від будь якого параметру [2]

$$\omega \neq const.; \omega = f(t, r). \quad (8)$$

Перемножуючи $\cos \Omega_1 t$ і $\cos 2k2\omega t$, а, також $\sin \Omega_1 t$ і $\sin (2k-1) 2\omega t$, згідно з правилами тригонометрії, залежність динамічного поля електрона від часу $\psi_E(t)$, запишемо у вигляді ряду Фур'є. Член з нулевим індексом $J_o(x) \cos \Omega_1 t$, можна внести під знак суми

$$\begin{aligned} \psi_E(t) &= 2 \sum_{k=1}^{\infty} \{0,5 J_o(x) \cos \Omega_1 t + J_{2k}(x) [\cos(\Omega_1 + 2k2\omega) t + \\ &+ \cos(\Omega_1 - 2k2\omega) t] + J_{2k-1}(x) [\sin(\Omega_1 + (2k-1)2\omega) t + \sin(\Omega_1 - \\ &(2k-1)2\omega) t]\} = 2 \sum_{k=1}^{\infty} \{0,5 J_o(x) \cos \Omega_1 t + J_{k_n}(x) [\cos(\Omega_1 + k_n 2\omega) t + \\ &+ \cos(\Omega_1 - k_n 2\omega) t] + J_{k_p}(x) [\sin(\Omega_1 + k_p 2\omega) t + \sin(\Omega_1 - k_p 2\omega) t]\}. \quad (9) \end{aligned}$$

Де: $k_n = 2k$ – парні індекси, $k_p = (2k-1)$ – не парні індекси, $k = 1, 2, 3 \dots$

Амплітуди спектральних складових розкладання (9) пропорційні функціям Бесселя нульового $J_o(x)$, непарного $J_{2k-1}(x)$ і парного J_{2k} порядків, аргумент, яких відношення $x = \omega_{v m} / \omega$, девіації частоти динамічного поля $\omega_{v m}$, до частоти ω коливань електрона.

Із залежності функцій Бесселя $J(x)$ від аргументу x , [3] витікає, що кількість гармонік динамічного поля залежить від величини аргументу.

При значенні аргументу близькому нулю, відмінна від нуля лише амплітуда функції Бесселя нульового порядку $x \approx 0$; $J_0 \approx 1$. Функції вищих порядків, практично, дорівнюють нулю, $J_{k>0} \approx 0$. У Фур'є розкладанні (9) буде відмінна від нуля лише одна центральна гармонійна складова $J_0 \cos \Omega_1 t = J_0 \cos (\Omega_0 + 0.5\omega_{vm})$, зі спостережуваною частотою

$$\omega_c = 0.5\omega_{vm} = 0,25v_m^2/c^2. \quad (10)$$

При значенні аргументу x рівного 0.5, відмінні від нуля функції Бесселя нульового і першого порядку $x \approx 0.5$; $J_0 \approx 0.9$, $J_1 \approx 0.38$; $J_{k>1} \approx 0$. До гармонійної складової $J_0 \cos \Omega_1 t$ додадуться дві бічні гармоніки

$$J_1 \sin (\Omega_1 + 2\omega)t, J_1 \sin (\Omega_1 - 2\omega)t \quad (11)$$

При збільшенні аргументу x до значень близьких одиниці, зросте амплітуда функції Бесселя другого порядку, $J_2 \approx 0.2$. У розкладанні (9) додадуться ще дві бічні гармоніки

$$J_2 \cos (\Omega_1 + 4\omega)t, J_2 \cos (\Omega_1 - 4\omega)t. \quad (12)$$

Із збільшенням аргументу x до двох, зросте функція Бесселя третього порядку $J_3 \approx 0.2$, станеться додавання ще двох бічних гармонік

$$J_3 \sin (\Omega_1 + 6\omega)t, J_3 \sin (\Omega_1 - 6\omega)t. \quad (13)$$

При збільшенні аргументу x від 0 до 2, зростання числа гармонійних складових відбувається в наступному порядку 1, 3, 5, 7. Аргумент x можна представити твором відношення максимальної швидкості коливань електрона $v_m = r_m \omega$ до швидкості світла і відношення амплітуди коливань електрона r_m до Комптонівської довжини хвилі.

$$x = \frac{\omega_{vm}}{\omega} = 0.5 \frac{v_m^2 \Omega_0}{c^2 \omega} = 0.5 \frac{v_m r_m \omega \Omega_0}{c^2 \omega} = 0.5 2\pi \frac{v_m r_m}{c \Lambda} = \pi \frac{v_m}{c} \cdot \frac{r_m}{\Lambda}. \quad (14)$$

Електрони внутрішніх оболонок атома розміщуються в потенційних чарунках [1], що утворюються потенціалом ядра і потенціалами навколишніх електронів. Їх коливання обмежуються відстанями між сусідніми до них електронними оболонками.

Розміри багато електронних атомів, перевершують розмір атома водню не більше двох разів, на прилад відношення радіусів радону R_{Rn} , з шістьма оболонками і гелію R_{He} , з двома оболонками не перевищує два (5), [1]. У грубій оцінці амплітуда коливань електронів внутрішніх оболонок багато менше першого Борівського радіусу електрона в атомі водню $r_m \ll a_0 = \Lambda/2\pi$.

Максимальна швидкість коливань електрона в атомі не перевищує швидкість світла, з коефіцієнтом постійної тонкої структури $v_m \approx \alpha c$.

Можливе значення аргументу (14), $x \approx \pi \frac{v_m}{c} \cdot \frac{r_m}{\Lambda} \approx \pi \frac{\alpha c}{c} \cdot \frac{a_0}{\Lambda}$ для електронів внутрішніх оболонок складає $0.5 < x < 5$.

Відстані між електронними оболонками атомів, розміри потенційних чарунк і дозволені амплітуди коливань електронів r_m зростають із збільшенням номера оболонки $r_{m1} \approx r_L - r_K < r_{m2} \approx r_M - r_L < r_{m3} \approx r_N - r_M < r_{m4} \approx r_O - r_N \dots$

Відповідно, із збільшенням номера оболонки і амплітуд коливань електронів, які дозволяються розміром чарунки, зростає число гармонік динамічного поля, що відповідають, згідно (11), (12), (13), амплітудам функцій Бесселя першого, другого і третього порядків.

Коливання електрона, згідно з електродинамікою, супроводжуються електромагнітним випромінюванням. Електрон випромінює на частоті коливань його власного динамічного поля Ω .

Спостережувана частота випромінювання електрона, згідно (10), пропорційна квадрату швидкості його руху, тобто кінетичній енергії електрона

$$\omega_c = \Omega - \Omega_o = 0,5\Omega_o \frac{0,5v_m^2}{c^2} = 0,5\Omega_o \frac{W_k}{W_o}.$$

Кінетична енергія коливань електрона рівна енергії зв'язку електронів в атомі, або глибини потенційної чарунки. Величина її для внутрішніх оболонок атомів, за наближеною оцінкою, лежить в межах $123980 \div 100$ еВ, що згідно (12), [4] відповідає діапазону спостережуваних частот рентгенівського випромінювання $3 \cdot 10^{19} \div 2,4 \cdot 10^{16}$ гц.

Структура спектру, спостережуваних частот випромінювання електронів внутрішніх оболонок атома, згідно (10), (11), (12), (13) з числом 1,3,5,7 адекватна структурі рентгенівських спектрів атомів.

Ця відповідність просліджується експериментально в рентгенівських спектрах поглинання. Структура кордону рентгенівського спектру поглинання атомів з боку довгих хвиль для К серії однократна, для L серії три кратна, для M серії п'ятикратна і для серії N семи кратна.

Спектр рентгенівського випромінювання складається з декількох серій, кожна з яких відповідає певній електронній оболонці. Структура спектру конкретної серії однотипна. Із збільшенням атомного номера в кожній серії спостерігається монотонний зсув ліній у бік коротких хвиль, пропорційний квадрату зарядового числа атома. (3), [1] $\omega_H \propto W_{(z)max} = z^2 W_H$.

Відстань між серіями атома пропорційна різниці глибини потенційних чарунок електронних оболонок, або різниці енергії зв'язку електронів оболонок

$$\omega_{K\alpha} - \omega_{L\alpha} \propto U_K - U_L, \omega_{M\alpha} - \omega_{N\alpha} \propto U_M - U_N \dots$$

Функції Бесселя, згідно (9), служать коефіцієнтами амплітуд спектральних складових випромінювання $E_k \propto J_k$. Інтенсивність випромінювання I пропорційна квадрату амплітуди, і відповідно, квадрату функції Бесселя $I_k \propto E_k^2 \propto J_k^2$. Для аргументу $x = 0.5, J_0^2 \approx 0.898, J_1^2 \approx 0.09, J_2^2 \approx 0.006$, що до певної міри, адекватно інтенсивностям ліній $I_{K\alpha}, I_{K\beta}, I_{K\gamma}$.

У амплітуду випромінювання електрона

$$E \approx \theta_0 \frac{q(t) \dot{v}(t)}{c^2 r} f(\theta) = \theta_0 \frac{e \dot{v}_m}{c^2 r} f(\theta) \psi_E(t) \psi_v(t) \quad (15)$$

входить співмножником періодична функція прискорення коливань електрона $\psi_v(t)$, яка, в першому наближенні (1), розглядалась як гармонійна. Вона також може бути розкладена в ряд Фур'є

$$\dot{v}(t) = v_m \psi_{\dot{v}}(t) = v_m \cdot (a_0 + \sum_{n=1}^{\infty} a_n \cos(n\omega t) + b_n \sin(n\omega t)). \quad (16)$$

Спектр випромінювання атомів є результатом твору двох рядів Фур'є, що, можливо, і визначає серіальну структуру їх рентгенівських спектрів.

На закінчення слід сказати, що спостережуваний рентгенівський спектр випромінювання атомів, може мати не тільки квантове пояснення, але, при динамічному представленні поля електрона, також і класичне, яке викладене в тезах.

Список використаних джерел:

1. Попенко В. Й. Багато електронні атоми. Тези для наукової конференції «Актуальні питання гуманітарних та природничих наук» 2015.
2. Романовський П. И. Ряди Фур'є. Теорія поля. Аналітичні і спеціальні функції. Перетворювання Лапласа. Видавництво «Наука», 1973.
3. Корн Г. і Корн Т. Довідник по математиці для наукових працівників і інженерів. – Видавництво «Наука», 1973.
4. Попенко В. И. Динамічне поле електрона. Тези для наукової конференції «Актуальні питання сучасної науки», 2014.
5. Джексон Дж. Класична електродинаміка, М. «Світ», 1965.

Степанець Ю.А.

молодший науковий співробітник;

Попенко В.Й.

старший науковий співробітник,

Науково-виробнича корпорація «Київський інститут автоматики»

ДИНАМІЧНЕ ПОЛЕ І ОПТИЧНЕ ВІПРОМІНЮВАННЯ АТОМІВ

Валентні електрони атомів розташовуються в потенційній ямі атомного залишку [1]. Потенційна яма не симетрична в радіальному перетині. Внутрішня стінка її, обмежена електронами попереднього шару, крута. Зовнішня стінка, визначується кулонівським потенціалом ядра, що убуває пропорційно r^{-1} , полога, відкрита для радіальних коливань електрона.

Енергія зв'язку валентних електронів 3.88 – 24.45 еВ, згідно (12), [2] відповідає спостережуваним частотам оптичного і ультрафіолетового діапазону.

На відстанях $\infty \geq r \geq r_0$ енергія взаємодії електрона з ядром атома водню змінюється обернено пропорційно до відстані від 0 на нескінченності до –13,6 еВ на відстані $r_0 = 2\ell$, [3].

Падаючи на ядро з нескінченності, з нульовою початковою швидкістю, в точці максимальної глибини потенційної ями $U = -13,6$, в Кулонівському потенціалі ядра електрон придбає кінетичну енергію $W_k = 13,6$ еВ. Швидкість електрона буде рівняти $v = (2W_k/m)^{0,5} = ac$.

На ділянці $2\ell \leq r \leq \ell$, з різким підвищенням потенціалу $-13,6 \leq U \leq 0$, [3] відбудеться гальмування електрона. Вважаючи, що гальмування буде з постійним прискоренням, запишемо $\ell = 0,5vt$, звідки $t = \ell/0,5v = \ell/0,5ac$. Прискорення гальмування буде рівне $\dot{v} = v/t = ac/t = 0,5a^2c^2/\ell$.